

**Зыггэпсэхуггуэ
махуэм**

Малъхъэдис

Зыггэхъзырар ЦХЪЭЦЭМЫЦИ Изэц

Шхыныггуэхэр

Клэртлофрэ кхъуей цынэрэ зыдэль дэлэн

Фэ темылы гъва клэртлофыр ягъэупщылы, кхъуей цынэр тыккыр цыкылуэрэ зэпаупщы. А псори лыхъэжым шабэу шагъэк, телпшчышхуэм иралъхъэ, шыгуэ, шыбжий, джэдгын халъхъэ, фыгуэ зэхагъээрхы. Ишкы ящри ягъэтыл. Итланэ пшагъэ зыхъэлъ тхъэв яху, абы клэртлоф Ишкы тралъхъэ, тхъэв клэпэхэр зэкларэагъэпцэжри, хупхъэккэ хурейуэ яху, и лывагъыр см 2 хуэдизу. Дагъэ зышыхуа тебэм иралъхъэри, захуэ ящыж. И кум сапэккэ гуанэ хуащ, хъкулъмэ ирагъэуэври, хъзыр хъуху, дакыкыи 10 - 11-ккэ, ягъажъэ. Тебэр кытрахъж, дэлэным тхъуцынэу шахуэ, лыхъээрэ зэпаупщри, хуабэу яшх, шатэ и гъусэу.

Халъхъэхэр: тхъэвым: гуэдз хъэжыгъэу - г 400, псыуэ - г 200, пшагъэу - г 10, джэдыккыи ныкыуэ, фошыгъуу, шыгуу - узухуейм хуэдиз.

Дэлэным дэлынуэр: клэртлоф укьэбзауэ - г 600, кхъуей цынэу - г 400, бжынэу цынэу - г 100, шатэу - г 200, шыгуу, шыбжийуэ, буршу, джэдгынэу - узухуейм хуэдиз, дэлэн жьам шахуэ тхъуцынэу - г 30.

КЪУБАТИЙ Борис.

Уашхэ

Фэ фшцлэрэ?

Уашхэм и фэм щхъуафэ-дыжыныфэ телпэз илэц, и ныбафэр хуэфыцлафэу щытш. И щхъэгъунитым-ккэ пхырык куэс фыццэхэр и плэз лъакыуэхэм нос. Уашхэм и кыхъагъыр см 60 - 90 мэхъу, и хъэлыагъыр кг 16 - 24-м нос.

АР щопсэу псы лүфэ мэхэм, бгылэз мэхэм, кыуаккэхэм, псыхъуэхэм, чыцэхэм. Пшапэ зэхуэгъуэм е жэщккэ ар йошаккэуэ дзыгъуэхэм, хъэпщхуцхэм, хъэпццэ зэмылэуэжыгъуэхэм. Абы и шхыныгъуэхэм куэдэ хохъэ къэкыгъэхэри.

Уашхэр щымахуэм мэжэй, цэ зытрилхъар а зманым кыуэпсэукуны хурукыу.

Гъавэм зран хуэхъухэр зэригъэмашлэмккэ ар мэкту-мэшыццэхэм сэбэнышхуэ яхуохуэ. Уашхэм и лыр лэфшц,

и щэр узыфэ зыбжанэм я хуабагъэ кышыуш кыудейуэ аращ...

щыхъуауэ кыалытэ. Ар хъума зорыхъуным ди цыхухэр хуццэкъун хуейц.

Гупсысэр - псагъэккэ

Даккыкытху

Даккыкытху... Сыту мыхъэнэшхуэ ялэ а даккыкытхум... Даккыкытху узэрыслъэгъуам, сызэрынопсэлтам, сызэрыббгъэдэтам! Сыту сыпхуэзэшат...

Нобэ узлэклэц, гу кысылытэу, сыныпхуэллэжкыу, сыпщыгфыккыу, си гур кыгыкыу...

Сумылэгуэрэ, сыкэп-лыгагъуну хуэмеярэ? Сщлэну сыхуейуэ плэрэ сэ а упщлэхэм я жэуапхэр?

Укьеплэккэтамэ-цэ? Укызыбгъэдыхъатэмэ... Сытыт кызыжеплэнуэр?

Адрей ди зылуццэ клэщлэхэм хуэдэу укысццэупщцэнт, укысхуэгурфлэнт, сэлам гуапэу кызылпхъыкынти... сыпккэ-лылпылуэ сыкэбганэу уежъжынт...

Пхуэсцлауэ плэрэ гухэлъ? Хъэуэ, пасэц! Агъэ си гур хуабагъэ кышыуш кыудейуэ аращ...

Сыту плэрэ-тлэ а хуабагъэ кызушыну хуейр зыхуэпабгъэр, зыщыггъыр?..

Ар щогугъ зылуццэ, зыпэлпэа, зыхуэпэлпэа цыкы куэдым уэ уемыщхуэ укы-щцлэхэну... А хуабагъэр мыу-хъуэ цызыгъэтэын гухэлъ хуэлщыну...

Даккыкытху... Сыту фыгуэ дызэблагъэклэ а даккыкы-тхум. Аргуэрэ зы гугъэ нэпцк кызыхуагъэушыну псэр кыэ-зыгъэла даккыкытху...

Сыту сахуэныкыуэ сэ а даккыкытхум... Псэр хуабагъэклэ зыгъэнщыфы-нум... Укызызрысццэупщлэ-нум... Укызызрысццэупщлэ-нум... Сэлам кызызрысццэупщлэ-нум... Сэлам кызызрысццэупщлэ-нум... Сэлам кызызрысццэупщлэ-нум... Сэлам кызызрысццэупщлэ-нум...

Тхыгъэ клэщлэхэр

Зыщытхуэн хуейр

НОМИН гуэрэм илэт зи шэгъуэ хъуа пхъуитл. Зэгурэм абыхэм псэлъыкыуэ зыбжанэ кыахуэкулат. Номиныр и зы пхъум хуабжыуэ щытхурт: абы нэхърэ нэхъыфл, нэхъ дэхэ щымылэу жилэрт. Адрейр кыфлэуэхуэцкыкым. Ар игъэццлэгуэщ номинили и цыкыгуэ гуэрэм или абы бгъэдыхъэри щохуэ еупщлэц: «Уа, мыр дауэ? Мо уипхуэ нэхъ дахэм укымытхуэ, мыдрейм щытхуэпсыр кыбогъэжжэ...»

Абы дэжккэ зригъээккери, номиным жилац: «Уей, зи уз клуэднл! Дажэр псони ялыагъу, ар ямышэнккэ сышынаркъым. Мыдахэр, уццытхуэу пхуашарэт».

Дапщэ?

ДЫГЪУЖЪЫР жэщккэ чэтым куэдэр кыудейуэрт, я нэхъыбэми, плъырхэри хъэхэри зырыккыуэццла хуэдэу, мэл яфлхъырти клуэжырт. Ауэ, зырыккыуэ, бгъэр куэдэр узэмэ - и дамэр мэкбуэтэ. Ар дыдэр кышыщлэц цхъуэжымы: мэлыхъуэхэм яубыдри, пкхэ хъарым ирадзаш.

Игу тригъээгъэн мурад илэу, Дыгъужыым зыгуэр бгъэдыхъауэ йоупщл: «И-и, джаурыж, пшхын иджыри мэл?!» «Дапщэ?» - жилащ Дыгъужыым.

Джэджыейм и цыуагъэр

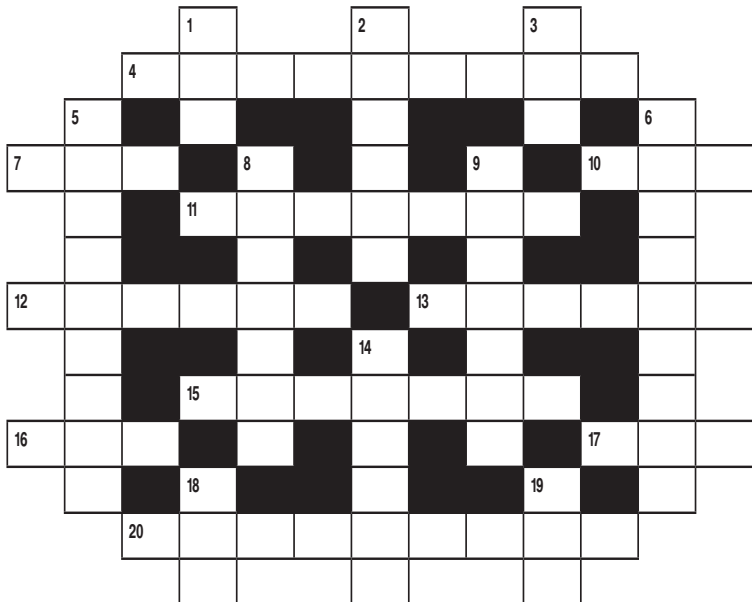
ДЖЭДЖЫЕЙМ, джэды-клэм кыпца кыудейуэри, джэдыккыуэ аун ещл: «Уа, фелпхыт мыбы - нэ-щыццэццэ, зы сэбэп игъа-щлэклэ илэнукуым!»

Ар щызэхихым, джэджыур-тым жилац: «Е, дэлэ цыкыу, апхуэдэу щхъэ жыплэрэ? А джэдыккыуэ уилыуэ укыкыуэ ач. Арац, дунейм укытэхъэхуэ, узыхъумар. Зэй ар зыщымыгъэгъупщэ».

КЪАГЪЫРМЭС Борис.

ЩОДЖЭН Залинэ.

Псалъэзэблэдз

Къехы: 1. Си анэм зырыжилэу симыццу, си физ зырыжилэу Тхъэм ... 2. Дзыгъуэ нэпсэйр шэм ... 3. ... умыццыхуэмэ, нэхъ лъапэр къыхэх. 5. ... шауэгъу умыццэ. 6. Унэ ... пхъэнккыи имыдзри зыщ. 8. ... ныхъэжыгъу хъэшхыплэ кыуымнэ. 9. Уи тлэуэ умыуэ, уи бын ... 14. ... луэ-хукыым, хуэлпшиин уилэмэ. 18. лэхъуэ и ... и чэнджэщэгъуэ. 19. ... зэгъащлэ, умыццэ умылуатэ.

Екыуэкыу: 4. Зи бзэ ... и бзэ токлэуэ-дэж. 7. Шэм исар ... йопщэ. 10. ... и хъэтырккэ шицэ псы йофэ. 11. Зи акыыл нэхъэр ... 12. Зи бын зилэми ... зилэми зэхуэдэу ялыагъу. 13. ... кълэр хъумбылэйем ехъыж. 15. ... дзэ псэу и уасэщ. 16. ... хъэхуэгъу-щыкыуэгъу умыццэ. 17. Мащлэм зытебгъэгусэмэ, ... кыпллысыжынкыым. 20. ... ихъар арэфэпсым къехъыж.

Зэхъзылхъар БИЦУ Жаннэщ.

Мазаем и 4-м ди газетым тета псалъэзэблэдзым и жэуапхэр:

Екыуэкыу: 5. Езауэ. 6. Бжынэ. 7. Сунак. 9. Жъэгъупс. 12. Гуэуэ. 13. Ажэ. 14. Бэгу. 15. Клэрэф. 16. Унэлут. 18. Клэнтхъ. 20. Пхъэпс.

Къехы: 1. Дерс. 2. Гуу. 3. Кхъужъ. 4. Щхъэпс. 8. Назир. 10. Гуаубжэ. 11. Бжы. 15. Ккэклэ. 17. Тхъусэ. 19. Тхъу. 21. Хыы.

Кавказым и къурш нэхъ лъагэхэр

Иуашхэмахуэ

Къуршхэм я теплэ дэхэм дэтхэнэ зы цыхури етхэкъу. Кавказ къуршхэр Тамань хытыгуныкыуэм щегъэжъауэ Апшерон хытыгуныкыуэм нос, километр 1150-рэ и кыыхагыу. Абыхэм я нэхъ лъагэ дьдэр Иуашхэмахуэ, Къазбэч къуршхэм я эзуакурац.

КАВКАЗ къуршхэр ныбжккэ щалэу ябж. Зэрыуагъэфашэмккэ, ахэр илгъэ мелард 28-рэ хууэ арац. Абыхэм я лъагагым иджыри хохуэ, илгъэсым сантиметр зыбжанэккэ. И лъагагъыр метр минитхум щигъуу Урысейм къурши илгъэ. Ахэр псори Кавказым щылгъэ. Абыхэм ящыщы блыр Къэбэрдей-Балъкъэрэм итщ. Псоми ящыщы Иуашхэмахуэ и зы щыгум метр 5621-рэ, адрейм метр 5642-рэ я лъагагъщ. Абы нэмыщ, иджыри ди щыплэм илгъэщ: Дыхтау - метр 5204-рэ, Шхьарэ - метр 5201-рэ, Коштантау - метр 5122-рэ, Пушкин и щыгу («Пик Пушкина») - метр 5100-рэ, Джангитау - метр 5050-рэ, Мижирги - метр 5025-рэ. Метр 5034-рэ зи лъагагъ Къазбэч Осетие Ищхээрэмрэ Куржымрэ я эзуакум хуозэ.

Кавказ бгыхэм Оверести удэкныр я гугъуагъккэ эзуэдэу жалэ. Кавказым Иуашхэмахуэ щегъэжъауэ Цей нэсыху къуршхэм щымахуи гъэмахуи ус телыц, мыльызуи 2000-м щигъуу илгъэ, псори эхэтэ метр зэбгъузэнатэу 1424-рэ мэхуэ.

УО-м имызакууэ, Европэ псом цынэхъ лъагэ дьдэ бгыр Иуашхэмахуэц. Ар Урысейм и телыджилым хабжэ. А къуршым мыльызу 80 илгъэ, Псыжи, Бахсэныпси, Балъкэи кьежэпэлэ яхузхэр ахэрц.

Къэбэрдей-Балъкъэрымрэ Куржымрэ я щым и зыплыплэм хуозэ Дыхтау бгыр. Абы дэкныну цыху куэд тегухуэрккым, нэхъ шынагуэ дьдэхэм ящыщы. А бгым усукхуэцхэр куэдрэ кьох, мывэшхуэр кьолгъэлэх, щымахуэр егъэляуэ щыщылгъэ. Ялэ дьдэу Дыхтау бгым цыху шыдэкныфар 1888 гъэрц. Абы лъандэрэ дах-даху зыри дэклакым, уеллэмэ тлэккэ нэхъ тыншу кыыхэпхыну зы лъагуи илгъым. Хьэлэмэтц, Филиппин тенджызым и гъунгъуу щылэ Палау къэралыгъуэм Дыхтау и теплэмрэ и лъагагъ 5204-мрэ тегу дьжыын ахшэ 2011 гъэм къыдигъэккэуэ зэрыщытар.

Куржымрэ Урысеймрэ я ныкызу-ныкызу ябж Шхьарэ бгыри. Абы и дахагъыр псалгъэккэ пухжымлыным хуэдэц. Иупщэ-Иупщэу зетель бгы кьат лгъужыгъуэр ягъэдахэ дьгъэм пэлыд тхылгъэщылгъэ хьэлэмэтцхэр зытет мыльыгъэхэм. Курш джабэм шыболагуу бгы джабэм кьежэ псынэпс бжыгъэнхэр. Ар Безенги блыным хохъэ. Абы и щыгур зыплыхакуэхэм ягу ирох, ауэ а къуршым цыху ялэу шыдэклар 1933 гъэрц. Бгы лъапэм дэж щыс Ушгули къуажэр ЮНЕСКО-м и дунейпсо щэинхэм хабжэ.

Безенги блыным нэхъ лъагэ дьдэу хэт къуршыр Коштантауц. Бгым жыжъу укыщелгъэм, уном е бгъуэн-щлагъым телъ унащхэм ещыу иуоплгъэ. Зыплыхакуэхэр абы дэкныну куэдрэ хужькэ пэти, зыри и щыгум нэсыфакым. Спортсменхэм ящлэ а бгым удэкныныр дуней псом цынэхъ шынагуэхэм ящыщы зэрщытар. 1888 гъэм бгым дэкныну ежъа, Инджылызым шыщ альпиниститымырэ абыхэм ягъуса гъузугъэлагуитымырэ хккыдауэ шытащ. 1889 гъэрц ялэ дьдэу абы и щыгум цыху цынэсар.

Пушкин Александр и цэр зыфлаща бгыр Дыхтау и зы цыгуу языныкыуэхэм ябж, ауэ зыхыхэр Безенги щыплгъэрц. Бгыр иджыри тэмэу аджаккым. Абы ялэ дьдэу цыху шыдэклар 1937 гъэрц. 2007 гъэм, къуршым узэрыдэкнын нэхъ лъагуэ тынш кьагуэтыну я мураду, абы етуанэу шылауэ шытащ. Щымахуэм мы щыплэм шылагъыр градус 30-м шыщлгъу, гъэмахуэм усукхуэ куэдрэ кьох. Пушкиным и щыгум мылыр пкытуэрэ узэрыккыуэцкыным имызакууэ, сытым дежи жапгъэщхуэ зэрыщытэу нэхъ гугъуж ещл абы удэкныныр.

Джангитау бгыри Безенги блыным хохъэ. Абы километр 12 и бгъуагъщ. А бгым лъагуэ куэд илгъэ, ауэ ушыдэкным деж гугъуехэ куэдым иуоуэ - лъагуэ бгъуэхэр, псы зэрыт бгъуэнщлагъэр, мыльыгъэр. Гъатхэр гъэмахуэмрэ бгы лъабжэр мээ лъапгъэ, къущхэхуэц.

Безенги аузым и нэхъ лъагаплгъэм ящыщ Мижирги бгыри. Абы цыгуитл илгъэ. Бгым и тхылгъэ мыльыгъэ абрагуэц. Иужрей зманым къызэрахутамккэ, и гъунгъуу мыльыгъэри кыгухьэжри, нэхъри нэхъ иныж хъуаш. Ялэ дьдэу мы бгым цыху шыдэклар 1889 гъэрц.

Иуашхэмахуэ нэмыщл нэхъ ящыщы дьдэр Къазбэчц. А бгым усэ, уэрэд куэд хуаусащ. XIX лгъэцыгуэ пщлондэ абы Шэт бгыккэ еджэу шытащ. Нобэр къыздэсым а бгым щэху, хыбар куэд илгъэ. Ди зманым мы бгым и джабэхэм ушрохьэллэ магмэ дийжахэм. Апхуэдэ мывэхэр тхэмбыльфэци, адрейхэм къахоц. Ахэр промышленностым къыщагъэсбэп, мафлэм зэримысым кыхэккыу. Казбек цыху шыдэкныр накъыгъэ мазэм къыщегъэжъауэ жепуэгъуэ мазэ пщлондэц. Щымахуэм бгым пшэ лув телыц. Ялэ дьдэу 1868 гъэм а бгым цыху дэклауэ шытащ.

«Урысейм и щомыщ» дамыгъэр кыхуагъэфэщэн папщлэ альпинистхэр зьдэкнын хуейхэм, зи лъагагъыр метр минитхум щыгъуэхэм ди бгыхэри яхэтц.

БИЦУ Жаннэ.

Пушкиным и щыгу

Дыхтау

Джангитау

Шхьарэ

Мижирги

Коштантау

Къазбэч

Редактор нэхыщхьэ ЖЫЛАСЭ Заурбэч

Зы илгъэсым газетыр 156-рэ къыдокл. 12+

Индексыр П 5894 • Тиражыр 1.669
Заказыр №272

Газетым лэ шытрадзар
сыхьэт 18.00-рщ.

Газетыр 2016 гъэм дьгъэгъазэм и 19-м Печатыр и хуитыныгъэр хуымэнымккэ Къэбэрдей-Балъкъэр щыналгъэ Иуашхэмахуэ ПИ № ТУ07-00117-м щлгъу ятхэц.

ТЕЛЕФОНХЭР: редактор нэхыщхьэм, секретарым - 42-56-19; унафщл-редакторхэм - 40-48-54, 40-06-33; жуап зых секретарым - 42-22-82; секретариатым - 42-22-66

ДИ ХЭЩАПІЭР
360030, Къэбэрдей-Балъкъэр Республикэ, Налшык кьалэ, Лениным и цэр зезыхуэ уэрэм, 5, ебгуанэ - еплгъанэ кьатхэр.

«Издательство «Южный регион»
ООО-м шытрадзар.
357600, Ставрополь край,
Есэнтыгу кьалэ, Никольскэ уэрэм, 5-А